

SAMUEL ŠTEFANOVIČ AKO POLITICKÝ MYSLITEĽ V DOBE PASIVITY

TIBOR PICHLER, Filozofický ústav SAV, Bratislava

PICHLER, T.: Samuel Štefanovič: A Political Thinker in the Time of Passivity
FILOZOFIA 65, 2010, No 10, p. 929

It seems at first sight that the Slovak political thinking of the last three decades of the 19th century was marked by passivity. The author first briefly defines the latter and then gives an analysis of Štefanovič's conception of civic-national activities articulated by Štefanovič on the background of his social and ethical critiques and expressed in his journal articles on politics.

Keywords: Nation – Civility – Association – Moral power – S. Štefanovič – Š. Jansák

Uskutočňovať výskum slovenského politického myslenia znamená mapovať členitú krajinu a venovať pozornosť nielen „oslávencom“ – národovcom zaradeným do národného kánonu, ale aj marginalizovaným, ktorých je v slovenskej národoveckej politickej spisbe veľa. Vlastne už od vzniku hnutia národovcov existovali takí, ktorí boli vytesňovaní hlavným prúdom pre svoje verejne a nekompromisne i, ako sa dobovo hovorilo, „prí-kro“ vyslovené názory a kritiku. Kládli nepohodlné otázky, ktoré často vzbudzovali nevôľu a nevraživosť u tých členov národoveckej komunity, ktorí sa „historicky“ presadili.

Pasivita alebo ako sa aj slabí môžu stať mocnými. Slovenské politické myslenie v druhej polovici 19. storočia prechádzalo viacerými fázami. Určoval ich rytmus vývoja politiky v Uhorsku, ako aj v rámci monarchie. Pre slovenské dejiny poslednej tretiny 19. storočia sa v odbornej literatúre zaužívalo označenie *obdobie pasivity*. Ide o obdobie, keď sa dominantné kruhy slovenských národovcov zriekli participácie na voľbách. Napriek všetkým snahám a túžbam sa slovenskí národovci ešte nestali inštitucionálnym politickým aktérom.

Hovorím o národovcoch, lebo slovenské politické myslenie a politika boli v tom čase dielom národovcov, ktorí sa snažili, zatiaľ ešte neúspešne, pôsobiť na ľud mobilizačne a transformovať ho na národ v modernom slova zmysle. Za jednu z najzaujímavejších tém ich publicistiky možno pokladať rozbor nedostatkov národotvornej činnosti a spôsobu, ako ju efektívne reštartovať.

Národné hnutie sa teda pozorovateľovi tohto obdobia prezentuje ako národovecké hnutie. Národovci zastupovali národ, slovami Vajanského, *pars pro toto*. Myslím, že národnostný problém v Uhorsku v 19. storočí sa manifestoval a prezentoval na úrovni aktérov ako konfrontácia *elit*, ktoré sa líšili stupňom, ako aj druhom kultúrnej, sociálnej a politickej moci.

Adresátom národoveckej publicistiky daného obdobia bola v prvom rade komunita

samotných národovcov. Tento stav sa začína meniť až začiatkom 20. storočia, keď dochádza k oživeniu a rekonfigurácii slovenského politického myslenia i konania, vlastne k prejavom širšie založeného politického úsilia, korunovaného aj prvými úspechmi vo voľbách. Dovtedy spočívala sila slovenského národného hnutia len v pasívnom počte a potencii jeho budúcej masovej organizácie, jeho budúceho politického vyjavenia sa. Možno povedať, že samotná politicky ešte neformovaná existencia bola skrytým politickým *žolíkom* so schopnosťou ovplyvniť ďalší vývin v habsburskej strednej Európe. To nešlo pozornejšie napríklad Bélu Grünwalda. Otázka, kam a ku komu sa Slováci priklonia, no aj to, akým spôsobom sa politicky sebastvária, lebo „priklonenie“ nebolo možné pokladať za zavŕšenie, ale len za začiatok slovenského „samovývinu“, aby sme použili Štúrov zvrät, bola dôležitou otázkou strednej Európy. Slováci v tomto zmysle disponovali latentnou mocou urobiť svojím príklonom niektorého zo susedov silnejším, ale aj konštituovať seba ako autonómnu politickú entitu.

Čo však znamená spomenutá politická „pasivita“? V prvom rade treba povedať, že nešlo o absolútnu občiansku pasivitu, ktorá by zasiahla všetky oblasti verejnej činnosti, pričom v činnosti politickej neznamenal útlm publicistickej alebo novinárskej aktivity. František Novosád vo svojej poslednej publikácii *Útržky o Slovensku*, komentujúc slovenské dejiny v 19. storočí, výstižne poznamenal, že „dejiny reálnej slovenskej vzdelanosti splyvajú s dejinami slovenskej žurnalistiky“ ([4], 107). Skutočne, v novinových a časopiseckých článkoch možno nájsť všetky relevantné idey, nápady i koncepty slovenského politického, a nielen politického, myslenia. Každá slovenská politická iniciatíva alebo škola politického myslenia začínala založením vlastných novín, konštatoval kedysi aj Albert Pražák.

Politická pasivita, o ktorej sme sa zmienili, znamenala rozhodnutie vzdať sa v danom momente márných snáh získať úspech vo voľbách, ale aj zamýšľať sa a hľadať efektívne stratégie politického konania.

Štefan Janšák, priekopník slovenského sociologického myslenia, kedysi konštatoval, že efektívne presadzovanie kultúrnych a politických záujmov slovensky hovoriacich obyvateľov Uhorska v rámci modernizácie mnohonárodnostného Uhorska, to znamená v rámci politiky podporujúcej prechod od aristokratickej k demokratickej spoločnosti, inkludujúcej aj zabezpečenie práva národností na slobodný rozvoj, si vyžaduje väčšiu mieru znalostí praktického charakteru: z národného hospodárstva, sociológie, štatistiky i štátnych vied. To ho podnietilo hľadať príslušné údaje a pramene, ktoré by bol mohol použiť pri analýze slovenských pomerov.¹ Viedla ho potreba kritickej teoretizácie domácej sociálno-politickej problematiky. Vzhľadom na nedostatok údajov zo slovenských zdrojov potrebné informácie a poznatky nadobúdaval okľukou prostredníctvom štúdia článkov v časopise

---

¹ „Na celom Slovensku boli pred I. svetovou vojnou hádam len traja-štyria ľudia, ktorí študovali politiku a štáto-vedu i teoreticky a vedeli vôbec, čo je politika. (...) Tí traja či štyria naši politici so širším rozhľadom držali svoje vedomosti len pre seba ako nejaké výrobné tajomstvo... vystupovali ako veľkňazi tajuplného ritu“ ([6], 20). Tu ide opäť o problém nedostatočného „obecného zmyslu“, konštatovaného angažovanými národovcami v priebehu celého 19. storočia.

Huszarik század (Dvadsiate storočie), uverejňovaných krúžkom občianskych radikálov združených okolo sociológa Oszkára Jásziho. Janšák nahliadal na dianie z celouhorského hľadiska, čo mu umožnilo odkrývať aj určité paralely medzi slovenským a uhorsko-maďarským myslením, čo tvorí jeden zo zaujímavých aspektov jeho prístupu. Napokon, vystavenosť rovnakým sociálnym podmienkam generuje podobné, akoby národnostne indiferentné mravy i metódy riešenia. Táto kapitola uhorsko-slovenského a uhorsko-maďarského súžitia ešte nie je spracovaná. Napriek negatívnemu vymedzovaniu sa slovenských národovcov voči maďarským konštatoval fungovanie „zákona napodobňovania“ v oblasti slovenského politického konania. Konkrétne uvádza vyznávanie „katastrofálnej politiky“² a už spomenutej politiky „pasivity“.³

V súvislosti s našou problematikou treba uviesť, že Štefan Janšák v postoji spomenutého politického pasivizmu detegoval vlastne slovenskú obdobu vyčkávajúceho postoja praktikovaného v Uhorsku v situácii štruktúrovanej aktuálnou vlastnou slabosťou a prevahou protivníka, ktorý mal zdanlivo mocenské tromfy vo svojich rukách. Vyčkáť, to bola podľa neho napríklad devíza najväčšieho majstra tohto umenia Ferenc Deáka po porážke revolúcie v Uhorsku v rokoch 1848 – 1849. Vyjadril ju slovami: „Čo vezme sila a moc, to môžu zasa vrátiť čas a priaznivé okolnosti“ ([11], 7). Vyčkávacia taktika, dočasné nekonanie je rozumným postojom politického aktéra, ktorý zažil neúspech, ale ne-rezignuje a nestráca zo zreteľa svoj dlhodobý cieľ. Súčasťou takejto stratégie je aj presvedčenie, že k oslabeniu v danom okamihu dominantného protivníka môžu viesť jeho neúspechy vo vonkajšom prostredí, t. j. zahranično-politické neúspechy. V tomto zmysle sa počítá s účinkom vonkajších faktorov a makropolitických zápletiiek. Ako vieme, takýto kalkul bol produktívny tak v prípade uhorských politických elít, ktoré neakceptovali centralistické predstavy viedenských vládnučích kruhov o usporiadaní monarchie, ako aj v prípade národotvorných a národnoemancipačných hnutí, počítajúcich so stratou alebo oslabením schopnosti konať u centrálnych rakúsko-uhorských politických elít. Z hľadiska akejsi nietzscheovskej politickej ontológie by sme mohli hovoriť o hre slabých a mocných, keď sa slabí prostredníctvom spojenia so správnou skupinou (zahraničných) mocných stávajú tiež mocnými, každopádne sa stávajú schopnými vyhodíť zo sedla tradične vládnučích vo svojom geografickom prostredí. Čaká sa tiež na opotrebovanie sily v danom okamihu ešte mocných, možno dodať *relatívne* mocných. V podstate tu ide o situáciu všeobecného pocitu ohrozenia v určitom politickom priestore: Ohrozenými sa cítia

---

² „V zápase s Maďarmi museli sme vždy hľadať kontrasty medzi nimi a nami. Ináč by politický boj, nádej na zmenu a úspech neboly vôbec možné. Preto sa hádam neopovážil ani jeden náš publicista zdôrazniť, ako sme sa hlásili, shodne s Ľudovítom Kossuthom, našim nepriateľom, k viere v katastrofálnu politiku, ako sme fatalisticky očakávali riešenie uhorských otázok od európskej konflagrácie“ ([11], 7).

³ Priam tak i naša politická pasivita, trvajúca bezmála dvadsať rokov, mala skvelý maďarský a čiastočne i český vzor. Deák, muž uznávaný i Slováckmi za dobrého, objektívneho a v istom zmysle aj spravodlivého politika, je klasickým predstaviteľom pasívnej rezistencie, pokojného vyčkávania... v rokoch 1850 – 1860 viedol skvelú politiku vyčkávania s odôvodnením, že „všetko uznanie historickej ústavnosti závisí od okolností a je otázkou času“ ([11], 7).

byť tak vládnuci, ako aj ovládaní a o výsledku rozhodne konštelácia a vplyv síl mimo tohto priestoru a prítomnosť, resp. neprítomnosť štátnického umu na strane vládnucich.

Táto endogénna slabosť politického priestoru monarchie nakoniec mala naozaj za následok vstup vonkajších aktérov na takpovediac vnútropolitické javisko a ich zakladateľské pôsobenie na strane tých, ktorí nedávno platili za politicky slabých alebo politicky bezvplyvných. Takto vlastne pôsobením vonkajších faktorov dochádzalo k znovuzaloženiu politickej hry nielen preskupením politických síl vzhľadom na ich váhu a vplyv, t. j. ku konštituovaniu nových „väčších“ a „menších“, ale dochádzalo zároveň aj k reštrukturalizácii štátov a k vytvoreniu nového obrazu politickej geografie. Ex post sa ukázalo, že spoliehanie na intervenčný, jedinečný zakladateľský zásah takpovediac zvonka v prospech dovtedy politicky znevýhodnených národností nebol sám osebe politickou ilúziou.

Národno-politický kánon. Treba konštatovať, že založenie Československa a v jeho rámci vznik Slovenska ako politicko-administratívnej entity s vymedzenými hranicami malo v neskoršej spisbe do istej miery určujúci vplyv na posudzovanie hodnoty a váhy jednotlivých predstaviteľov národoveckého myslenia alebo aj samotných škôl národoveckej politiky v 19. storočí. Po roku 1918 sa na oficiálne výsledky dostali národovci skôr česko-slovensky konotovaní. Iní, napríklad Ján Palárik, na začiatku storočia v časopise *Prúdy* ešte pozitívne hodnotený Bohdanom Pavlú ako propagátor demokratickej politiky v Uhorsku, sa vzhľadom na svoj politický hungarizmus stali už takpovediac neaktuálnymi [10], Ľudovít Štúr, hoci kritizovaný Bohdanom Pavlú začiatkom 20. storočia za romantické politické myslenie, nestrácal hodnotu ikony národnej svojbytnosti. Vtedy i neskôr sa na okraj záujmu dostali reprezentanti kritického nacionalizmu, napríklad otec i syn Štefanovičovi (Samuel a Miloš Štefanovič), a vôbec tí politickí publicisti, ktorí svoj politický diskurz rozvíjali v politickom rámci Uhorska. Ich gradualistická, na budovanie vlastných síl zameraná politická aktivita sa zrazu stala nezaujímavou, prekonanou. Všetko „zvrhla doba“. Zmiznutím Uhorska z politickej mapy strednej Európy sa akoby stratil aj význam ich politických koncepcií. Pritom neopodstatnene, lebo politická argumentácia takého Michala Mudroňa i Miloša Štefanoviča, právnikov a participantov nielen slovenského, ale aj celouhorského politického diskurzu, si zaslúži trvalú pozornosť vzhľadom na úroveň politického dôvodenia i kritických nahliadnutí do fungovania národoveckej politiky, ako aj do samotného charakteru uhorského politického života, ovládaného vtedajšími vládnucimi politickými kruhmi, i nahliadnutím do pravidiel fungovania slovenskej politiky z hľadiska fenoménov dlhého trvania. Nadčasové sú ich postrehy na margo občianskej a politickej mravnosti. Samotný Samuel Štefanovič, ktorého národovecké pôsobenie sa vinie cez valnú časť 19. storočia a začína jeho účasťou na slovenských výpravách revolučných rokov 1848 – 1849, je tiež príkladom kritického národovca, kriticky komentujúceho konanie Ľudovíta Štúra v povstaní v rokoch 1848 – 1849 v reakcii na jeho životopis uverejnený Jozefom Miloslavom Hurbanom v *Slovenských pohľadoch*.⁴ Samuel Štefanovič je príkladom publicistu pitvajúceho názorový klímu doby.

⁴ Dohnány, M. – Štefanovič, Samuel D.: *Slovenské povstanie 1848 – 1849*. Bratislava: Tatran 1988.

Krajina slovenského politického myslenia v 19. storočí je teda rozsiahla, národovci diferencovaní v názoroch i metódach, jednako však medializovaný kánon národovcov 19. storočia je skôr jednofarebný, obsahuje hlavne mená Ľudovíta Štúra a Jozefa Miloslava Hurbana, pričom možno konštatovať, že tento štúrovsko-hurbanovský kánon bol znovu formovaný hlavne esejami Vladimíra Mináča. Slovenský politický kánon je teda dominovaný Štúrom a Hurbanom a ich stúpecami a kritickí národovci sú skôr marginalizovaní, ak sú vôbec širšou verejnosťou vnímaní, pričom ich nahliadnutia si z hľadiska teórie dejín slovenského politického myslenia a konania zaslúžia pozornosť i dnes. Ich nahliadnutia⁵ sa dajú využiť pri analýzach typov politických kultúr, charakterizovaných parochializmom a poddanstvom.

Politická spisba slovenských vzdelancov v 19. storočí je širším pojmom než pojem spisby slovenských národovcov. Do nej totiž možno zaradiť spisy aj takých autorov, ako je Štěpan Launer, ktorý, hoci nespochybňovaný ako zaujímavý mysliteľ, bol z hľadiska štúrovsko-hurbanovského kánonu pokladaný za neakceptovateľného. Kritickí národovci a exkludovaní alebo marginalizovaní vzdelanci, ako napríklad Jonáš Záborský, sú však svojou opozičnou, zapáravou a nepoetickou intelektuálnou reprezentantmi neromantického, skôr realistického myslenia, orientujúceho sa na triezvy rozbor a vyhodnocovanie skutočnosti. V tejto súvislosti treba poznamenať, že samotný Ľudovít Štúr vo svojej publicistike z predmarcového obdobia v článkoch uverejňovaných na stránkach *Slovenských národných novín* sa predstavoval ako kritický komentátor neduhov slovenského života, ako kritický sociológ, ktorý diagnostikoval chýbajúceho „ducha pospolitosti“, servilnosť, rodníkarstvo, tradíciu zneužívania verejného postavenia na súkromné účely, obmedzenosť sociálneho horizontu na rodinu a dedinu. Tento kritický Štúr sociológ, iniciátor revolúcie sociálnej predstavivosti z obdobia vychádzania Slovenských národných novín, sa málo reflektuje a v popredí národnej narácie je Štúr romantik. Azda je to dané aj tým, že Štúrovo myslenie bolo svojím založením skôr romantické a sociálny kriticizmus nebol dominantou jeho intelektuálnej činnosti.

Politicko-etické reflexie Samuela Štefanoviča. V roku 1887 uverejnil S. Štefanovič v periodiku *Svetlo* sériu článkov s názvom *Čo robiť?*, v ktorých sa zamýšľala nad reorientáciou slovenského politického úsilia.⁶ Jeho publicistická iniciatíva nemala dlhé trvanie, nepodarilo sa mu založiť trvácnejšie periodikum, ktoré by v rámci slovenského národoveckého diskurzu reprezentovalo stanovisko líšiace sa od *Národných novín*, vydávaných v Martine. Jeho cieľom bolo založiť novú platformu, školu nového slovenského politického myslenia. Nachádzal sa v opozícii proti štúrovsko-hurbanovskému duchu a konaniu

---

⁵ Pozri štúdie: Pichler, T.: Eötvös, Grünwald, Mudroň a štátna idea Uhorska. In: *Filozofia*, 63, 2008, 10, s. 914 – 920; Pichler, T.: Miloš Štefanovič: O modernom slovenskom politickom myslení pred hlasmi. In: *Filozofia*, 64, 2009, 10, s. 939 – 948.

⁶ *Svetlo. Časopis pre politiku, spoločenský život a blahobyť ľudu.* Samuel Štefanovič (1820 – 1901) bol jeho redaktorom, vyšiel len I. ročník v r. 1887 (tlačou Schlenkera a Kováča v Budapešti) a päť čísiel: prvé 1. mája a piate (posledné) 1. septembra 1887.

„svmartinčanov“, vyjadroval nespokojnosť so stavom a spôsobom realizácie slovenskej politiky, nespokojnosť s pôsobením slovenskej inteligencie ako celku. Jeho mottom bolo: „Človek je len ten, ktorý chce a zná myslieť. Kto ale chce a zná myslieť, ten skúma po pravde, ten domáha sa teda – nebojí sa pravdy“ ([1], 104). Bol vášnivým, nekompromisným kritikom, neromantikom, ba antiromantikom, a niekedy dokonca hlbokým pesimistom, keď v polemickom, za jeho života neuverejnenom spise *Našej kozy smrt'*, zameralom proti „svmartinskému penzionátu“, tvrdil, že „Slovák ako národ nikdy ‚dejstvovať‘ nebude“ ([2], 554). Jeho cieľom bolo takéto dejstvovanie alebo konanie iniciovať samostatnou kritickou myšlienkovou činnosťou aj ako redaktor časopisu *Svetlo*, kritického periodika, ktoré, ako som spomenul, vychádzalo len krátko a zostalo pokusom. Pritom mu išlo o rozbehnutie kritického žurnalizmu a jeho prostredníctvom o zriadenie deliberatívneho fóra, kde by sa vecne diskutovalo na základe reflexie rôznych mienok o riešení aktuálnych i dlhodobých problémov. Išlo o pokus inštitucionalizovať kritický žurnalizmus i kultúru kritického sebaspytovania. Situácia v oblasti slovenskej mienkotvorby bola podľa neho neproduktívna. *Národné noviny*, vydávané v Martine, pokladal za jednostranne zamerané na tematizovanie krívd, horlenie a spoliehanie sa na pomoc z Ruska; periodiká vydávané vládou v Budapešti⁷ zas písali z hľadiska vtedajšieho uhorsko-maďarského projektu budovania štátu. V oboch prípadoch slovensko-jazyčného žurnalizmu postrádal prístup zameraný na ozajstné riešenie problémov. V oblasti slovenskej verejnej mienkotvorby vyznával produktivitu názorového pluralizmu ako predpokladu takej publicistickej praxe, ktorá má konkrétny dopad na každodenný život a dokáže ho formovať a prispievať k rezultatívnemu sledovaniu spoločného národného aj občianskeho záujmu. Vo svojom úvodníku z 1. mája 1887 konštatoval, že „Slovák je na rozcestí“, stojí pred rozhodnutím „ísť za Rusmi a Maďarmi... a či započat' myslieť svojou vlastnou hlavou, stavať sa na svoje vlastné nohy a vydobíjať si právo slobody svojimi vlastnými rukami“ ([8], 85). Tematizácia samostatnej aktivity, budovania vlastných síl, samoorganizácie, nespoliehania sa na pomoc zvonka nebola, samozrejme, Štefanovičovým vynálezom. Môžeme sa s ňou stretnúť na niektorých miestach Štúrovej predmarcovej publicistiky (koncept „prilepenectva“), môžeme na ňu naraziť u Jána Palárika a napokon by bolo možné citovať aj slová Viliama Paulinyho-Tótha z roku 1871: „Nám teda spásu svojho národa hľadať nutno v sebe samých, a nie v minulosti – ako smutná skúsenosť nás učí – nepravnej nám či nemeckej, či maďarskej vlády. Ba čoby nám táto jich milosť i vskutku a mimo všetkého očakávania nadelila asnáď nejakých výhod, či by tieto a takéto výhody, nie súc výdobytkom vlastnej sily národa, mohli mať nejakú stálosť? Zaiste, že nie, lebo voľnosť, národom z milosti udeľovaná nemá trvalosti... každý národ len toľko máva voľnosti, koľko si jej sám zaslúži... svätou úlohou nášho života (má byť) bez očakávania prajných politických náhod, bez rátania na cit spravodlivosti našich nepravajníkov, bez dúfania v milostivé povolenie akých koľvek, či z Viedne, či z Pešti prísť mohúcich koncesii, celou silou vrhnúť sa na pole ústavného boja, vyrvať hľadieť z rúk našich renegátov ten vliv, ktorý oni voždy ešte majú na náš krátraký a zavedený ľud, a tak nie milosťou, ale vlastnou zásluhou,

---

⁷ *Slovenské noviny* a obrázkový časopis *Svet a vlast*.

mohutným rozvojom vlastných síl zabezpečiť svojmu drahému národu v uhorskej vlasti voľný a blahý život, trvalé jestvovanie“ ([7], 309).

V tomto citáte sú paradigmaticky obsiahnuté všetky zložky, všetky termíny vzťahujúce sa na problematiku koncepcie slovenského politického konania a v princípe komentujú aj všetky opcie, ktoré slovenská národovecká elita mala a používala v priebehu 19. storočia. Odzrkadľuje sa v ňom aj jeden zo základných problémov národoveckej politickej činnosti, a to získavanie vplyvu, formovanie a mobilizácia slovenských ľudových vrstiev.⁸ Medzi národovcami a ľudom neexistoval automaticky dôverný vzťah. Ľud bol zastlaný do tradičných štruktúr pochádzajúcich z obdobia feudálnej závislosti, z ktorej sa v konkrétnej praxi života zachovalo veľmi mnoho. Išlo o fenomény dlhého trvania, ktoré prežívali napriek tomu, že Uhorsko čisto formálne už nebolo stavovskou alebo, použijúc Tocquevillov výraz, „aristokratickou“ spoločnosťou. Bolo však spoločnosťou, v ktorej šľachta vrátane slovenského zemianstva naďalej mala rozhodujúci vplyv na jej chod, nestrácajúc zo zreteľa svoj partikulárny záujem.

Samuelovi Štefanovičovi sa pokrok v sledovaní národovtorného projektu javil v nasledovnej podobe. Predovšetkým konštatuje potrebu rozmanitosti mienok a názorov v rámci národoveckého diskurzu a nesúhlasí s imperatívom názorovej jednotnosti ako základom úspechu národného projektu. Domnieva sa, že budovanie národa si vyžaduje poznanie pravdy daného stavu a to sa nedá dosiahnuť ideologizovaním a rétorizmom, ale nekompromisnou diskusiou a snahou o zistenie skutkovej podstaty stavu národnej veci. Preto nazval ním redigovaný časopis *Svetlo*. Chcel vniesť svetlo do národoveckej diskusie a novo ju orientovať. Domnieval sa, že slovenská verejnosť potrebuje také periodikum, ktoré by reprezentovalo novú názorovú platformu i štýl v slovenskej publicistike. Nebol spokojný so žurnalistickou prácou *Národných novín*, ktorá bola podľa jeho názoru príliš gravaminalistická a vsádzala na pomoc zvonka, t. j. z Ruska.⁹ Vecne reflektoval pôsobenie budapeštianskej oficiálnej tlače v slovenskom jazyku, z ktorej osobitne ilustrovaný časopis *Svet a vlasť* mal veľa slovenských odberateľov. Nedostatkom tejto tlače bolo to, že zvýrazňovala oficiálnu kultúru Uhorska a nevenovala pozornosť problematike samostatného rozvoja slovenskej národnosti.

Samuel Štefanovič bol presvedčeným národovcom so silným slovanským povedomím, ktoré však bolo kultúrne konotované; v zahraničnopolitických úvahách sa vyslovoval za samostatnú cestu a za vývoj monarchie ako samobytného štátneho útvaru medzi Nemeckom a Ruskom. Nedokázal si predstaviť, na čo by boli veľkému Rusku ešte ďalšie územia, navyše osídlené obyvateľmi s odlišnou politickou mentalitou, navyknutou na tradíciu a formovanou tradíciou stoličnej samosprávy. Okrem toho prípadný mocenský zárok Ruska by neposkytol to, čo bolo treba: slobodu v zmysle mravnej sily, ktorá sa dá dosiahnuť len vlastným úsilím. Pasívne čakať na vyslobodenie intervenciou zvonka znamená nemať slobodu na základe mravnom, t. j. na základe jej nadobudnutia vlastným

⁸ Pozri tematizáciu tohto problému S. Hurbanom Vajanským v štúdiu Marcela Martinkoviča [4].

⁹ Tento postoj kritizoval aj Emil Stodola, keď v roku 1882 napísal, že „slovenský nacionalizmus je priveľmi idealistický, spolieha sa priveľmi na východnú pomoc“ ([9], 40).

úsilím. Jednako však prijíma predpoklad všeobecnej slovanskej *povahy*, ktorá sa prejavuje v médiu hlbkej nábožnosti, líšiacej sa od „povahy západoeuropäňov“ a najpregnantnejšie vyjadrenej vraj v živote ruského ľudu. V tejto súvislosti sa spomína príklad ruskej občiny. Štefanovič stavia na asumpcii takejto povahy, ktorú opisuje v nábožensky chápaných termínoch lásky, pomoci a obetovania sa v prospech blízkych. V nej nachádza základ a spojivo Slovanov. Úvahy Samuela Štefanoviča na tému slovanskej vzájomnosti sú teda teologicky šifrované [12].

Na rozdiel od Ľudovíta Štúra a Jozefa Miloslava Hurbana nehľadal filozoficko-dejinnú legitimizáciu národného projektu a nebudoval politiku na filozofii dejín. Do konca 18. storočia konštatoval pokojné spolunažívanie uhorských národov a nezdieľal Palackého názor, že Maďari príchodom do Karpatskej kotliny znemožnili formovanie väčšieho slovanského štátu. Zastával opačný názor: Uhorsko prispelo k zachovaniu tu osídlených národov a pôsobilo ako ochrana pred mocným západným susedom. Bez Uhorska ako štátu by sa bola politická geografia regiónu strednej Európy vyvíjala odlišne a pravdepodobne by bola stratila svoju autonómnosť. Svojím spôsobom odporúčal budovať na politickej samostatnosti a subjektivite regiónu strednej Európy, ktorú Robert Musil umne nazval *Kakániou*. Štefanovič dôvodil v prospech znižovania vojenského rozpočtu a využívania uvoľnených finančných prostriedkov na civilné účely. V tomto smere vystupoval ako raný tolstojevovec alebo predchodca Tolstojových kresťansko-anarchických politických myšlienok. Neskôr sa musel brániť práve výčitkám, že nepriznáva ovplyvnenosť politickým tolstojovstvom, a musel zdôrazňovať svoju samostatnosť mysliteľa zakladajúceho politický život na reforme náboženstva v zmysle mravnej obrody jednotlivcov v duchu Kristovho učenia o vzájomnej láske ([12], 90 – 93).

V úvode k svojim úvahám o spôsoboch pozdvihnutia národnostného života na *národnú* úroveň, t. j. na úroveň jazykovo a v kultúrnom vývine autonómneho a súdržného celku, pri reflektovaní národnostno-politickej problematiky Uhorska rozlišuje medzi *demosom*, občiansky jednotným ľudom Uhorska, a *etnosom*, jazykom sa líšiacimi národmi (národnosťami) Uhorska, ktoré majú prirodzené právo na svoj rozvoj. Odmieťa potrebu konštituovania osobitného *Okolia* bez ďalšieho zdôvodňovania. Pre národnosť Uhorska projektuje autonómny kultúrny vývoj v príslušných obciach, mestách, stoliciach, odvolávajúc sa okrem iného aj na švajčiarsky príklad, čím akoby naznačoval nadväznosť na eötvösovský model vyrovnania sa s otázkou slobodného kultúrneho rozvoja národností na báze individuálnej občianskej angažovanosti. Išlo o obmenu postoja, ktorý zastával napríklad aj Michal Mudroň vo svojej polemike s Bélom Grünwaldom, autorom spisu *Horniaky*.

V nadväznosti na rozlišovanie medzi občianstvom a národnosťou, čo som označil termínmi *demos* a *etnos*, pričom však národnosť sa nenachádza v protiklade k občianstvu, ale je ním len zastrešená, avšak nie pohltená, Štefanovič rozlišuje medzi slobodou občianskou a slobodou mravnou, vďaka ktorej sa individuum sebaformovaním vyvíja v osobnosť, schopnú autonómne a zodpovedne konať, čím si otvára priestor na rozvoj občianskej mravnosti. Občianskosť a národnosť vystupujú v jeho úvahách ako prepojené pojmy.

Za východisko posudzovania slovenského kolektívneho života v rámci vzťahu *inteligencia – ľud* volí zorný uhol etiky politiky. Konštatuje, ako už pred ním Ľudovít Štúr,

charakteristický slovenský nezájem o veci verejné (obecné), t. j. také, ktoré prekračujú veľmi úzky horizont domácnosti a rodiny, a podáva sociálno-antropologický opis takýchto prípadov z „dedinského alebo obecného života“ ľudu. *Nehas, čo ta nepáli*. Toto príslovie, povýšené na maximum konania, podľa Štefanoviča odráža onen chýbajúci zmysel pre to, čo je obecné. Aj inteligencia, aj ľud sa vyznačujú akýmsi egoizmom, nezájmom o veci, ktoré presahujú úzku sféru bezprostredného osobno-rodinného prospechu a záujmu. Táto obmedzenosť manifestujúca sa orientáciou na vlastný prospech a generujúca nezájem o veci spoločné je kritická v tom zmysle, že bráni formovaniu národa ako celku interagujúcich, súdržných jednotlivcov a skupín. V tomto kontexte sa Štefanovič prejavuje ako bdely diagnostik stavu spoločnosti. Od tohto sociologického opisu na úrovni jednotlivcov presúva svoju pozornosť na oblasť občianskeho združovania Slovákov v Uhorsku a konštatuje nízku úroveň „spolkovitosti“. „Spolkovitosť je po pravde prvý stupeň verejného života, nasledovne ak máme tvoriť národnú osobnosť, musíme vydobýť si verejnosti... a tak z kroka na krok približovať sa utvoreniu – celku“ ([1], 114). V Štefanovičových mravne exhortačných úvahách, ktoré však nepostrádajú analytické momenty, vystupuje ľud ako pasívny, čakajúci prvok. Inteligencia sa chápe ako vrstva, ktorá má pôsobiť osvecujúco a aktivizujúco. V tejto súvislosti možno konštatovať, že nedochádzalo k samoorganizácii ľudových vrstiev.

Rozbor sociálno-mravného charakteru ľudu a inteligencie tu však nekončí, pretože konštatovaná necnosť chýbajúceho zmyslu pre obecno koexistuje, osobitne v prípade ľudu¹⁰, s cnosťou pracovitosti a vytrvalosti, ktorú Samuel Štefanovič vyzdvihuje. Problém zisťuje v tom, že pracovitosť sa opäť obmedzuje len na súkromnú sféru, sféru domácnosti, a chýba jej zakotvenie v širšom kontexte spoločného *verejného* diela, absentuje presah na sféru verejnú. Preto konzekventne odporúča združovanie profesne i záujmami príbuzných jednotlivcov a skupín za účelom tvorby spoločenského vplyvu a následne aj jeho uplatňovania vo verejnom živote.

Bez individuálnej mravnej obrody niet národnej sily. Samuel Štefanovič sa vlastne pokúsil o koncíznu eticko-politickú analýzu stavu národotvorného projektu v období tzv. politickej pasivity. Samuel Štefanovič reflektoval vo svojich úvahách performatívnu slabosť elity národovcov a kládol dôraz na nevyhnutnosť sociálneho kriticizmu a cnosti občianskej aj individuálnej sebaaktivizácie, odvíjajúcej sa práve od schopnosti kriticky poznávať ako predpokladu politického konštituovania sa. Takýto program si podľa neho vyžaduje fungovanie účinnej slovenskej verejnej mienkotvorby budujúcej na znalosti výziev a potrieb každodenného praktického života. Pozoruhodnou črtou myslenia Samuela Štefanoviča je dôraz na kultiváciu individuálnej *mravnej sily* ako základu konštituovania kolektivity národa. Dalo by sa konštatovať, že podľa Štefanoviča niet národnej sily bez kultivácie individuálnej mravnej sily.

---

¹⁰ U inteligencie uvádza skôr zameranosť na získavanie osobného prospechu.

LITERATÚRA

- [1] ŠTEFANOVIČ, S.: Čo robiť. In: *Svetlo*, I, č. 1 – 5. Budapešť 1887. In: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914* III. 1885 – 1901. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972.
- [2] ŠTEFANOVIČ, S.: Našej kozy smrť. Spis z pozostalosti datovaný 20. marca 1901. In: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. III. 1885 – 1901. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972.
- [3] MARTINKOVIČ, M.: Politicko-filozofické východiská mladého S. Hurbana Vajanského v zrkadle Národných novín. In: *Filozofia*, 65, 2010, č. 10.
- [4] NOVOSÁD, F.: *Útržky o Slovensku. Apolitické úvahy o súčasnosti*. Bratislava: Kalligram 2010.
- [5] DOHNÁNY, M. – ŠTEFANOVIČ, S. D.: *Slovenské povstanie 1848 – 1849*. Bratislava: Tatran 1988.
- [6] JANŠÁK, Š.: *Vstup Slovákov medzi slobodné národy*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2006.
- [7] PAULINY-TÓTH, V.: Viedeň či Pešť? In: *Národné noviny II*, č. 108, 23. 9. 1871. In: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. II. 1867 – 1884. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965.
- [8] ŠTEFANOVIČ, S.: Slováci na rozcestí. In: *Svetlo I*, č. 1, 1. mája 1887. In: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. III. 1885 – 1901. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972.
- [9] STODOLA, E.: *Prelom. Spomienky, úvahy, štúdie*. Praha: L. Mazáč 1933.
- [10] PRAŽÁK, A.: *Literárni Slovensko let padesátých až sedmdesátých*. Praha: Sbor pro výskum Slovenska a Podkarpatské Rusi v generální komisi Nakladatelství Orbis 1932.
- [11] JANŠÁK, Š.: *Život Dr. Pavla Blahu. Slovenské národné hnutie na prahu XX. storočia. Zv. II*. Trnava: Spolok Sv. Vojtecha 1947.
- [12] ŠTEFANOVIČ, S. (pseudonym Starec Theolog): *Naša politika*. Liptovský Sv. Mikuláš: Nákladom pôvodcu. Tlačou Klimeša a Pivku 1906.

Príspevok vyšiel vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/0066/10.

---

prof. PhDr. Tibor Pichler, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: filotrpr@savba.sk